

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ДЕМАДЕНКО ТЕТЯНА ПРОКОПІВНА

УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ В СФЕРІ ХУДОЖНЬОЇ
КУЛЬТУРИ В 70-і РОКИ ХХ СТ.

07.00.02 - Історія України

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1994

00777160 (S)

Дисертацію в рукопис.

Робота виконана в Інституті історії України НАН України.

Науковий керівник - доктор історичних наук

ДАНИШЕНКО Віктор Михайлович

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук ШЕВЧЕНКО Леся Антонівна

2. Кандидат історичних наук ОВЧАРЕНКО Петро Дмитрович

Провідна організація - Український національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти України, місто Київ.

Захист відбудеться "23" грудня 1994 р. о 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д0 І6.31.01 в Інституті історії України НАН України / адреса: 252001, Київ-І, вул. М. Грушевського, 4/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України / адреса: 252001, Київ-І, вул. М. Грушевського, 4/.

Автореферат розісланий "21" листопада 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук

ПІНЧУК Д.А.

I. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Загальна характеристика дослідження. В дисертації аналізуються культурні взаємозв'язки України і Білорусі у 70-і роки нашого століття. Вибір їх як об'єкту дослідження зумовлений рядом причин. Обидва народи об'єднує схожа історична доля; обидва, хоча дещо різною мірою, зазнали в 70-і роки денационалізації, русифікації, звинувачень у нацдеміщині та українському буржуазному націоналізмі, втратили значні пласти своєї національної історії та культури. На тлі гострих, драматичних колізій, які виникають у міжнаціональних відносинах на сучасному етапі, розв'язання національно-культурних проблем в Україні та Білорусі загалом відбувається в атмосфері конструктивного, зваженого підходу до складних явищ, що певною мірою є свідченням сформованості в цих державах глибоких традицій співжиття народів, досвіду задоволення природних національно-культурних запитів людей на основі гармонійного поєднання їх інтересів. В обох республіках відбуваються процеси оновлення соціально-економічних, суспільно-політичних, національно-державних структур. Йде пошук нового змісту міжнаціональних відносин, переосмислення їх історії. Народжуються нові підходи й до висвітлення проблем українсько-білоруських відносин у сфері культури.

Предметом дослідження реферованої дисертації є українсько-білоруські зв'язки у сфері художньої культури у 70-і роки ХХ ст., передусім у царині літературно-театрального життя. Автор виходив з наявності в цій сфері давніх традицій і досвіду взаємозв'язків; з порівняно глибокого віддзеркалення в них реальностей суспільного буття народів, їх історії, національної своєрідності, що створює ґрунт для більш плідних наслідків співробітництва контактуючих суб'єктів; зрештою, з особливого значення літератури і театру для національних процесів в силу їх тісного зв'язку з емоційною

сферою, доступності, ступеня популярності у споживачів культурних цінностей і міри морально-естетичного впливу на них. Будучи традиційним тереном культурних взаємозв'язків, література і театр найбільш виразно відбивають типові їх форми, а також найхарактерніші для міжнаціонального культурного співробітництва набутки та недоліки.

Визначення хронологічних рамок дослідження обумовлене своєрідністю, складністю і суперечливістю 70-х років в історії країни. Між "відлигою" 60-х і "перебудовою" 80-х це був період, який характеризувався згортанням демократизації, консервацією віджилих елементів суспільних відносин, "заздоровним" висвітленням сучасності крізь призму теорії про "розвинутий соціалізм" і "єдиний радянський народ" як вищі досягнення суспільного прогресу, наростанням негативних тенденцій, зокрема, і в міжнаціональних відносинах. Разом з тим, він ніс у собі визрівання дисидентського руху, усвідомлення необхідності змін у суспільстві, характеризувався розвитком культури "андеграунду" тощо. Відтак ця суперечливість періоду має ознаки як певного позитивного досвіду, так і консервативної практики розв'язання національно-культурних проблем, що, очевидно, потребує детального аналізу.

Актуальність теми дисертації. Ще донедавна в теорію й до масової свідомості впроваджувалося твердження про повне, остаточне й безповоротне розв'язання національного питання в СРСР, про втрату ним проблемності у радянському суспільстві. Однак реальне життя показало ілюзорність таких поглядів. Сьогоднішня ситуація у міжнаціональних відносинах - з її переплетенням соціально-економічних, державно-правових, екологічних проблем, питань розвитку мов і культури - є дуже складною. Сприймаючи ці її вияви у діалектичній єдності, суспільна свідомість наближається до висновку про більш значне, ніж здавалося, місце культури у національному роз-

вигляду та міжнаціональних стосунках.

Культура, поряд з природою, виступає домінантою способу життя нації, і саме з цієї причини насаджувана в недалекому минулому під виглядом "зближення" і "злиття" уніфікація культур зачепила інтереси не лише інтелігенції, а й найширших верств населення, замірившись на їх схильність жити національно по-своєму.

У становленні і розвитку національних культур важливу роль відіграють міжнаціональні взаємини народів як спосіб об'єктивізації національних культур, їх самосприйняття у якості власне національних. Чим яскравіше національно виражена культура народу, чим відкритіша світу, тим вона багатша і життєздатніша - цю тезу віддавна обстоювали історики культури. Вона важлива для нас і сьогодні, коли серед частини професійних митців, дослідників природний і законний протест проти денаціоналізації набирає подекуди форми заперечення "чужих" культур, коли претендує на авторитетність думка про необхідність зберігати "чистоту крові" національної культури тощо - тобто заявляє про себе той самий ізоляціонізм, який завжди був свідченням внутрішньої слабкості, виявом комплексу меншартості.

В умовах, коли українська нація, інші нації колишнього СРСР проходять складний шлях до державної незалежності, вступають у контакти з іншими суверенними державами на міжнародному рівні, напрацьований в недалекому минулому досвід їх взаємодії може бути корисним, а форми та напрямки колишньої співпраці - після відповідного аналізу й оцінки - слугувати виробленню нової моделі контактів, що народжуються. При цьому можна з упевненістю припустити, що в процесі суверенізації суб'єктів колишнього СРСР необхідність використання виправданих форм співробітництва відчуватиметься достатньо гостро, оскільки нематеріальне середовище духовної культури найменш пристосоване до поділу та розмежування,

і поривання до спілкування у цій сфері змусять суспільство ще і ще раз звертатися до набутого досвіду.

Відтак актуальним постає завдання переосмислення практики міжнаціональних культурних взаємин народів, об'єктивного вивчення їх традицій, форм і напрямків.

Ступінь дослідженості тематики. Українсько-білоруські культурні взаємини 70-х років знайшли певне висвітлення в історичній літературі, однак відразу зауважимо, що оскільки ідеологія та психологія застою супроводжувалися абсолютизацією досягнутих результатів у розв'язанні національного питання, утвердженням уявлень про безпроблемність національних відносин у країні, їх висвітлення в радянській історичній літературі 70-80-х років мало виключно компліментарний характер /слід самокритично визнати, що й автором початок розробки даної теми також був освячений тезою про єдину радянську культуру/. Пізнання реального змісту не позбавлених протиріч і проблем національно-культурних процесів підмінялося, як правило, однобічним підбором матеріалу, що демонстрував лише позитивну динаміку їх різних аспектів. Істотні недоліки, притаманні висвітленню міжнаціональних культурних відносин у 70-і роки, значною мірою пояснювалися і застоєм у теоретико-концептуальній розробці національної проблематики: схоластичне теоретизування, повторення з роботи в роботу тих самих догматичних положень без спроби розвинути їх на основі аналізу дійсних процесів були обов'язковими атрибутами досліджень у цій галузі. Такий підхід підкреслено настійливо впроваджувався у практику висвітлення культурних процесів з початку 70-х років, коли на XXIV з'їзді партії /1971 р./ був зроблений висновок про народження нової історичної спільності - радянського народу - черговою міфологеми імперської ідеології. Дослідження культурного проце-

су було міцно пов'язане з політизованими та ідеологізованими історико-культурними національно-державними схемами.

Саме під цим кутом зору теоретичні засади розвитку радянських соціалістичних культур, основи їх співробітництва висвітлювали суспільствознавці в ряді робіт історико-філософського характеру, виданих у Москві¹, в Україні², в Білорусі³. Визначальною їх рисою була наростаюча риторика про монолітну єдність радянських народів і розквіт їх культур, замовчування реальних проблем. При цьому весь наведений авторами конкретно-історичний матеріал слугував коментарем до основних положень партійних документів 70-х років про "єдиний радянський народ", "зближення і розквіт культур" та інших ідеологічних витворів, які, потрапивши до програмних партійних настанов, за давньою традицією набували у нашій країні характеру наукових істин, до коментування яких, власне, і зводилися функції суспільствознавців.

¹ Лукин Д.А. Художественная культура зрелого социализма.— М., 1977; Иовчук И.Т., Коган Л.М. Советская социалистическая культура: исторический опыт и современные проблемы.— М., 1979; Арнольдов А.И. Взаимодействие и взаимообогащение социалистических культур.— М., 1980.

² Духовний розквіт українського народу.— К., 1972; Куличенко М.И. Укрепление интернационального единства советского общества.— К., 1976; Сластенко Е.Ф. Интернациональный характер советской многонациональной культуры.— К., 1979.

³ Братское сотрудничество Белорусской ССР с союзными республиками.— Мн., 1974; Головнев А.И. Интернациональное и национальное в развитии социалистической культуры.— Мн., 1974; Головнев А.И., Мельников А.П. Сближение национальных культур в процессе коммунистического строительства.— Мн., 1979.

Ці ознаки /відверта апологетика пануючої ідеології, некритичність, коментаторство, схематизм/ найбільш рельєфно виявилися у роботах радянських суспільствознавців, присвячених партійно-державній національній політиці у сфері культури¹.

Дещо більший інтерес для дослідження проблеми українсько-білоруських культурних взаємин становлять окремі роботи істориків України² та Білорусі³, присвячені вивченню різних аспектів і напрямів культурних зв'язків цих республік з іншими народами СРСР. Побудовані на тих же теоретичних засадах, що й праці інших суспільствознавців, вони, усупереч ідеологічній заангажованості, містять значний конкретно-історичний матеріал.

У 70-80-х роках вийшли також спеціальні роботи про розвиток зв'язків українського народу з народами СРСР в галузі літерату-

¹ Ореханов А.Ф. XXIV съезд КПСС о дальнейшем развитии социалистической культуры в СССР. - М., 1974; Лукин Ю.А. Многогранная социалистическая культура: XXV съезд КПСС о главных направлениях культурной политики партии. - М., 1977; Дось В.С. КПРС - организатор культурного сотрудничества народов СРСР у період будівництва комунізму. - К., 1977; КПРС - организатор братерського співробітництва народів СРСР. - К., 1982.

² Шевченко Л.А. Дружба братніх культур: Культурне співробітництво українського народу з братніми народами СРСР. 1946-1958. - К., 1971; Тетерук І.М. На крилах дружби: Про взаємозв'язки братніх культур. - К., 1973; Маковійчук І.М. Братерство і єднання культур. - К., 1981; Кузьминська О.Д. Культурне співробітництво Української РСР з братніми республіками. - К., 1988.

³ Марцелев С.В. К духовному расцвету. - Мн., 1974; Марцелев С.В. Художественная культура Белоруссии на современном этапе. - Мн., 1978.

ри¹, мистецтва². Містячи значний фактичний матеріал щодо конкретних форм культурного співробітництва України з іншими республіками, передусім – з Росією, всі ці дослідження акцентували увагу на спільності ідейних основ і методологічних принципів художньої творчості, сконцентрованих у єдиному методі – соціалістичному реалізмі, вимушена вірність якому оцінювалася авторами як свідчення ідейної єдності національних культур та руху їх до "злиття".

Роботи подібної спрямованості вийшли в цей період і в Білорусі: висвітлення в них культурних взаємин було препароване в дусі ідеї про єдину радянську культуру³.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення в узагальнюючій праці про українсько-білоруські взаємини: *Исторические корни дружбы и единения украинского и белорусского народов /К., 1978/*; *Неушимая дружба украинского и белорусского народов в период социализма /К., 1978/*. В основу структури роботи покладено хронологічно-тематичний принцип: в останньому розділі монографії, котрий висвітлює період "розвинутого соціалізму", окремо розглядається українсько-білоруські взаємозв'язки в галузі науки і куль-

¹ Література дружби та єднання. -К., 1972; Пригодій М.І. Всесоюзна консолідація літератур. -К., 1972; Взаємозбагачення і зближення літератур народів СРСР. -К., 1977.

² Передерій В.Ф. Велична гармонія: /Про інтернаціональне і національне в радянському мистецтві/. -К., 1974; Взаємозбагачення і зближення українського мистецтва з мистецтвом братніх радянських народів. -К., 1977; Станишевський П.А. Братство театральних культур. -К., 1982.

³ Перкин Н.С. Национальное и интернациональное в литературе. -Мн., 1971; Дух В.И. Напрямаляныя традыцыі і працэс інтернаціоналізацыі у беларускам мастацтве. -Весці АН БССР. -1990. -№3. -С. 73-80.

тури як ілюстрація неухильного розквіту і зближення української та білоруської культур.

Особливий інтерес для дослідження українсько-білоруських культурних взаємин становлять роботи, присвячені вивченню двосторонніх зв'язків України та Білорусі в сфері культури. Найпомітніший доробок з цієї проблеми мають українські та білоруські літературознавці. Численні розвідки про літературні взаємини двох народів виконали Е.М.Мартінова, С.А.Крижанівський, Л.І.Міщенко в Україні¹, М.Р.Ларченко, В.П.Рагойша, Т.В.Кобрицька - в Білорусі². Особливо цінними для вивчення періоду, що досліджується, є роботи Л.П.Бондар³ та П.П.Охріменка⁴. Деяку фактологічну базу для вивчення українсько-білоруських взаємозв'язків у сфері театрального мистецтва містять роботи театрознавців України⁵ та Білору-

¹ Мартінова Е.М. Із спостережень над білорусько-українським поетичним взаємоперекладом //Радянське літературознавство.-1972.- №12.-С.70-79; Крижанівський С.А. Білорусь ти моя, Білорусь... //Радянське літературознавство.-1979.- №1.-С.34-40; Міщенко Л.І. Дружба літератур - дружба народів//Українське слов'янознавство. - Львів.- Вип.9.- С.89-93.

² Ларченя М.Р. Яднанне братніх літаратур.-Мн.,1974; Кобрыцкая Т.В., Рагойша В.П. Карані дружбы.- Мн.,1976.

³ Бондар Л.П. Українсько-білоруські літературні взаємини. 1965-1975 рр.- К.,1977.

⁴ Охрименка П.П. Летаніс братэрства /Аб беларуска-українскіх фальклорных, літаратурных і театральных сувязях/.-Мн.,1973.

⁵ Голдобін В. Дружба народів - дружба культур// Український театр.-1972.- №3.-С.4-12; Сльченко Д. Підсумки фестивалю драматургії народів СРСР на сцені театрів України//Український театр.-1973.- №3.-С.3-8; Богдешевський Д. Уроки оглядів// Український театр.-1976.- №6.- С.13-19 та ін.

сі¹. З темою нашого дослідження безпосередньо стикнується робота Л.А.Котикової².

Заслужовує на увагу українська зарубіжна історична література та історико-публіцистичні роботи. З точки зору досліджуваної теми цінність становлять праці та розвідки, в яких розглядається партійно-державна політика 70-х років у сфері міжнаціональних культурних взаємин, розвитку української культури та її контактів. Не позбавлені часом полемічного запалу, вони загалом об'єктивно висвітлюють реальні процеси тогочасної дійсності. Це "Історія Комуністичної партії України" І.Майстренка³, "Грані культури" І.Геля /літературний псевдонім – Степан Говерля/⁴, праця С.Чорнія⁵.

Певний інтерес для адекватної оцінки національно-культурних процесів 70-х років становлять статті цього періоду, надруковані в українськомовному журналі "Сучасність" М.Прокопом, І.Комелівцем,

¹ Лаушук С.С. Сучасная беларуская драматургія. – Мн., 1977; Сохар Д. На пульсе яшчя. – Мн., 1979; Сабалевскі А. У адзінай тэатральнай сям'і // Мастацтва Беларусі. – 1983. – №1. – С.4-12.

² Котикова Л.А. Деятельность Коммунистической партии по развитию сотрудничества народов СССР в области художественной культуры: /На материалах Украинской и Белорусской ССР, 1962-1975 гг./ Автореф. дис. ... канд. ист. наук. –К., 1980.

³ Майстренко І. Історія Комуністичної партії України. – Мюнхен, 1979.

⁴ Говерля Степан. Грані культури. – Лондон, 1974.

⁵ Чорній С. Український театр і драматургія. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1980.

Б.Кравців¹.

Таким чином, окремі аспекти взаємозв'язків України і Білорусі в сфері художньої культури в 70-і роки знайшли відображення в ряді публікацій істориків, в роботах літературознавців та театрознавців, в розвідках зарубіжної україністики, однак предметом спеціального історичного дослідження вони не стали.

Переважна більшість новітніх досліджень з питань розвитку української та білоруської культури взагалі обходить проблему взаємозв'язків. Очевидно, це можна розглядати як своєрідну реакцію на попереднє насадження інтернаціональних схематів і заборону національних, а також як вислід певної розгубленості дослідників, які з руйнуванням імперії втратили чіткі ідеологічні настанови щодо висвітлення взаємозв'язків культур і опинилися у стані орієнтаційної невизначеності. Відтак є необхідність у сучасному прочитанні досліджуваної проблеми з урахуванням певної наукової цінності нагромадженого й систематизованого у 70-80-і роки матеріалу та нових підходів і оцінок.

Основу джерельної бази дисертації склали архівні документи, опубліковані директивно-партійні матеріали, періодична преса.

Важливим джерелом стали документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України /ЦДАВО України/, які віддзеркалюють діяльність Ради Міністрів /ф.337/, Міністерства культури, Головного управління театрів і музичних закладів,

¹ Прокоп М. XXIV з'їзд КПРС і національні питання // Сучасність.- 1971.-№6.-С.80-93; Прокоп М. СРСР напередодні 50-ліття // Сучасність.-1972.-№5.-С.108-119; Кошелівець І. З приводу УП з'їзду письменників України // Сучасність.-1976.-№7-8.-С.52-56; Кравців Б. З новообрійних магістраль - на старі рейки // Сучасність.- 1971.- №7-8.- С.54-65.

репертуарно-редакційної колегії з питань драматургії /ф. 5116/.

Значний за обсягом матеріал було залучено до аналізу з фондів центральних державних архівів громадських об'єднань /ЦДАГО/ України та Білорусі, зокрема, фондів ЦК КПУ та ЦК КПБ.

Основну й найвагомішу частину використаних архівних матеріалів становлять документи центральних державних архівів-музеїв літератури та мистецтва /ЦДАМЛМ/ України і Білорусі. З їхніх збірань були використані матеріали про діяльність творчих спілок, окремих діячів культури, громадських творчих організацій, установ культури, що дають достатньо повну картину змісту та форм українсько-білоруських взаємозв'язків у 70-і роки.

До джерельної бази дисертації увійшли опубліковані директивні партійні документи з питань розвитку культури та міжнаціональних культурних зв'язків у 70-і роки. Використані також періодичні видання того часу: матеріали 9 газет і 22 журналів, що видавалися в Москві, Україні та Білорусі, публікації українського зарубіжного журналу "Сучасність". До роботи залучені матеріали статистичних та довідникових видань з питань культури.

Отже, на думку автора, в розпорядженні дослідника українсько-білоруських культурних взаємин 70-х років є необхідний комплекс джерел для всебічного висвітлення обраної теми.

Мета дослідження полягає у тому, щоб у контексті суспільно-політичної ситуації в СРСР у 70-і роки об'єктивно показати складність і суперечливість процесу взаємодії української і білоруської культур у царині літератури і театру, розкрити значення здійснюваних контактів для бодей обмеженого збереження національного характеру взаємодіючих культур і водночас виявити далекосяжні негативні наслідки командно-адміністративного стилю керівництва розвитком культури. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- розглянути зміст партійно-державної національної політики в СРСР у сфері культури і її вплив на характер та динаміку між-національних культурних зв'язків;

- проаналізувати форми співробітництва української та білоруської літератур, визначити роль особистих творчих контактів, спілок письменників, громадсько-культурних акцій тощо;

- з'ясувати причини деформації літературної творчості, збіднення взаємозв'язків української та білоруської літератур, втрати ними притаманних національним літературам функцій;

- узагальнити форми театральних взаємин, показати вплив на їх інтенсивність культурної політики громадських, державних та партійних органів;

- дати наукову оцінку значенню культурних взаємозв'язків у об'єктивізації національних культур, усвідомленні ними своєї окремішності і водночас у збагаченні їх інонаціональним художнім досвідом, розвитку їх загальнолюдських основ.

Теоретична та практична значимість дисертації полягає у формуванні нових підходів до оцінки взаємозв'язків національних культур: вони оцінюються автором не лише у традиційному плані - як засіб взаємозбагачення, аже й, виходячи з конкретних умов їх функціонування, як можливість збереження взаємодіючими культурами своєї національної неповторності, окремішності. Матеріали дисертації можуть бути використані у подальшій розробці історії міжнаціональних культурних взаємин, зокрема, міжслов'янських, для читання курсів та спецкурсів з цих проблем у вузах. Результати дослідження можуть бути корисними у справі розвитку культурних контактів України з іншими державами в умовах набуття ними суверенітету.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній досліджується актуальна проблема, яка ще не одержала належного висвітлення в історичній літературі. Автором робиться спроба з об'єктивно

наукової точки зору, вільної від ідеологічних схем та догматів, висвітлити складний і суперечливий процес культурного співробітництва українського і білоруського народів у 70-і роки – період, мало досліджений в сучасній історичній науці. По-новому аналізується партійно-державна національна політика в сфері культури, яка, на відміну від укоріненого в радянській історичній науці погляду, кваліфікується в дисертації як політика заборон, відчуження націй від власної культури, насильницької асиміляції, культивуванні національного нігілізму. Доведено, що декларовані і впроваджувані в суспільну свідомість гасла розвитку і зближення національних культур в дійсності камуфлювали їх нівелювання, прирікали на малооригінальність і пасивну роль у духовній взаємодії. Автор розглядає українсько-білоруські взаємини 70-х років у сфері літератури і театру як спробу змагань національних культур за збереження своєї окремішності та протистояння навалній русифікації і знеособленню.

Рівень реалізації, апробація і публікація результатів дослідження. Зміст і результати дослідження доповідалися і обговорювалися на засіданнях відділу історії культури українського народу Інституту історії України НАН України, наукових конференціях та симпозиумах: "Молодь і актуальні проблеми історичної науки" /Київ, 1990/; "Т.Г.Шевченко і українська національна культура" /Львів, 1990/ та інших, основні положення дисертації відображені в 16 публікаціях автора, впроваджуються ним у викладацьку практику на історичному факультеті Полтавського педагогічного інституту.

За структурою дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг тексту дослідження – 180 с., списку використаних джерел і літератури – 20 с., таблиць – 3 с.

У вступі обґрунтована актуальність дослідження, визначені його предмет, хронологічні межі, сформульовані мета та завдання, роз-

глянута історіографія проблеми, проаналізовані джерела, вказано на наукову новизну і практичне значення дисертації.

У першому розділі - "Партійно-державна національна політика в сфері культури" - охарактеризована система керівництва розвитком міжнаціональних культурних зв'язків у 70-і роки, викладені принципи партійно-державної політики у цій сфері, визначений її вплив на взаємини української й білоруської художніх культур. Серед функціональних ознак партійного керівництва автор виокремлює й ілюструє фактами з практики українсько-білоруських контактів такі: абсолютизацію класових пріоритетів у творчому процесі, нівелювання національних особливостей під гаслами "інтернаціоналізації" та "злиття", загострення мовних проблем у республіках, насадження помпезних заходів-символів, покликанних демонструвати "небувалий розквіт" національних культур.

Початок нового етапу в національній політиці в СРСР поклав XXIV з'їзд КПРС /1971 р./, який зробив широко розпропагований висновок про виформування нової історичної спільності - радянського народу. У подальшій практиці партійно-державного керівництва культуров це проголошення трансформувалося у нівелювання національних особливостей, "злиття" націй та культур і їх насильницьку русифікацію. Свій внесок в ідеологічне обґрунтування політики асиміляції національних культур зробили з'їзди та пленуми ЦК компартій України й Білорусі, чисельні партійні постанови, зміст яких аналізується в дисертації. Автор зауважує, що спільними їх ознаками були догматизм у вживанні лєнінських та пізніших партійних штампів, демагогія і термінологічне конгломування.

Стиль тотального втручання партійно-державних інститутів у сферу, найменш пристосовані до подібних методів організації і керівництва, наочно ілюструється автором дисертації різноманітними фактами національно-культурного життя України та Білорусі 70-х років.

До найпомітніших з них можна віднести придушення другої хвилі українського дисидентського руху, представленого переважно діячами національної культури /1972 р./, різке засудження книги П.Д.Шелеста "Україно наша Радянська" та пов'язані з ним безпрецедентні гоніння на партійного лідера такого високого рівня /1973 р./, "епоха маланчукізму" як період нищівних руйнацій в українській національній культурі /1972-1979 рр./ тощо.

Суворий партійний контроль за діяльністю творчої інтелігенції був одним з головних ідеологічних завдань і в діях ЦК КПБ. Про це свідчили факти переслідування білоруських літераторів за відхід від постулатів соцреалізму /в "очорненні радянської дійсності" звинувачувалися В.Биков, В.Козько, І.Мележ та інші/, різке звуження сфери функціонування білоруської мови на території БРСР - так звана "тиха контрбілорусизація" та інші.

З аналізу партійно-державної національної політики у сфері культури в досліджуваній період автор робить такі висновки:

- боротьба з національними елементами гальмувала поступальний рух національних культур до відкритості й перейнятливості;
- парадокс культурної політики цього періоду полягав у тому, що декларуючи "взаємозбагачення та злиття" національних культур, докладаючи зусиль до форсованого впровадження цієї тези у практику їх взаємин, владні структури гальмували реальне взаємозбагачення, позбавляючи контактуючі культури внутрішньої опірності, відносно несутимності, національної окремішності;
- у супереч спробам регламентації цього процесу партійно-державна політика не могла перешкодити його плинові.

У другому розділі дисертації - "Українсько-білоруські літературні зв'язки" - досліджуються форми взаємодії, що характеризують культурне співробітництво на різних його рівнях: творчому, організаційно-творчому та громадсько-культурному.

До проблематики першого рівня автор відносить спільність творчого простору літераторів, їх особисті контакти, близькість тематичної спрямованості художніх творів, взаємне освоєння інонаціональних сюжетів. В дисертації характеризуються творчі доробки українських та білоруських літераторів, в яких виявилися спільність історичних доль народів, близькість оцінок і уявлень.

Предметом розгляду виступає в дослідженні співробітництво спілок письменників України й Білорусі, що ілюструє його другий, організаційно-творчий рівень. Автор зазначає, що командно-бюрократична система використовувала творчі спілки як слухняного посередника у керівництві літературним процесом. Ця роль спілок вела до формалізації міжнаціональних літературних контактів, але навіть в умовах творчої несвободи реалії літературного життя обумовлювали необхідність контактів письменницьких організацій: об'єктивно діяльність СП України і Білорусі сприяла їх взаємному збагаченню організаційно-творчим досвідом.

Охарактеризувавши взаємні переклади, нові їх форми як один з найпереконливіших виявів плідності й глибини українсько-білоруських літературних контактів, дисертант разом з тим зосереджує увагу на недоліках цього різновиду зв'язків: штучному обмеженні кола осіб, що представляли українську й білоруську літератури за межами республік, тенденційності літературно-художньої критики, відсутності науково обгрунтованої перекладацької політики.

Громадсько-культурний - третій - рівень функціонування українсько-білоруських літературних взаємозв'язків розкривається на прикладі таких масових акцій як дні, тижні та декади, свята національних літератур, ювілеї митців.

Поряд з фактами формалізму, слідування спрощеній схемі міжнаціональних культурних контактів у розділі наведено переконливі аргументи для висновку про глибинні основи, закономірність і внутріш-

ній динамізм українсько-білоруських літературних зв'язків. Зрештою, вже у 70-і роки саме літератори вийшли до проблем, які суспільство ще мало розв'язувати у наступні десятиріччя.

Третій розділ дисертації присвячено українсько-білоруським взаємозв'язкам у сфері театрального мистецтва. Автор характеризує розвиток драматургії України і Білорусі у 70-і роки. Відзначається, що авангардну роль у всесоюзному загалі відіграла в той час білоруська драматургія, представлена творчістю А.Макайонка, М.Матуковського, О.Петрашкевича; пояснюються причини відставання в цьому жанрі українських митців; робиться висновок, що стан розвитку як білоруської, так і української драматургії відображав складнощі історичного періоду. Звідси - згладженість конфліктів, переважання розважальних мотивів і, зрештою, помітна втрата театрами соціальної активності.

У розділі аналізуються форми інформаційно-пропагандистської роботи, якою займалися репертуарно-редакційні колегії міністерств культури України та Білорусі. Розглядаються такі форми творчих контактів, як фестивалі, обмінні гастролі; міститься аналіз репертуару театрів, наводиться складена автором таблиця репрезентованого театрами України гастрольного репертуару, ілюструється нова форма гастрольної діяльності - робота міжреспубліканського театру "Дружба", розкриваються причини деформації репертуарної політики та недоліки в організації гастролей у контексті соціокультурної ситуації в країні.

Загалом, підсумовуючи взаємодії театральних культур України і Білорусі у 70-і роки, автор підкреслює намагання театрів сповна використати свої можливості для пропаганди національного мистецтва у супереч негативним тенденціям суспільного життя.

У "Висновках" містяться основні підсумки дисертації.

Особистий внесок дисертанта у розробку досліджуваної проблеми

полягає у новому підході до аналізу й оцінки українсько-білоруських культурних зв'язків у 70-і роки ХХ ст., у прагненні автора відійти від усталених в недалекому минулому одномірних суджень, наблизитись до зваженої, науково об'єктивної характеристики неозначених наслідків взаємодії національних культур. З цієї метовим були залучені нові, раніше невідомі джерела, документальний, фактичний та статистичний матеріал.

Особистий внесок автора у розробку наукових результатів, що виносяться на захист, акумулюється в таких положеннях та висновках:

- українсько-білоруські взаємозв'язки у сфері художньої культури у 70-і роки ХХ ст. здійснювалися в умовах відсутності необхідних для повноцінної взаємодії чинників: розвинутої національної державності із збалансованою культурною політикою, національної виразності контактуючих культур, свободи творчості;

- реалії духовного життя суспільства в цей період позначилися уніфікацією національних культур України та Білорусі, їх одержавленням, лімітованістю рамками пануючої ідеології та методом соціалістичного реалізму, покликаними прискорити процес створення єдиної багатонаціональної культури радянського народу, що означало на практиці насадження російської культури серед інших народів;

- у супереч названим чинникам, що робили культурні взаємини України й Білорусі збідненими, часом неповноцінними, об'єктивний процес тяжіння національних культур до відкритості, спілкування, взаємозбагачення здійснювався і в ці роки у різноманітних формах, на різних рівнях, з різним ступенем ефективності;

- взаємозв'язки української та білоруської художніх культур об'єктивно сприяли усвідомленню ними своєї національної унікальності принаймні на рівні зовнішніх ознак, сприяли появі відчуття реального масштабу, порівняльної міри розвитку контактуючих культур і тим самим унеможливили остаточне розчинення національних

ознак взаємодіючих суб'єктів, зберігали ту міру національного, яке невдовзі послужила основою для започаткованого в наступне десятиріччя процесу духовного відродження.

Методологічними засадами дослідження виступили положення про діалектичний взаємозв'язок явищ у суспільстві, ідеї національного відродження, поєднання й гармонізації загальнолюдського та національного. Дисертант користувався методами порівняльно-історичного й системного аналізу подій і явищ, а також проблемно-хронологічним методом, що дозволило вивчити українсько-білоруські зв'язки у визначених часових межах, на фоні суспільно-політичного життя країни. Аналіз конкретно-історичного матеріалу здійснювався на основі принципів об'єктивності та історизму.

Підсумкові висновки, що випливають з наукового дослідження, сформульовані автором у такий спосіб:

- розвиток української та білоруської культур у 70-і роки, їх взаємозв'язки були суворо регламентовані тоталітарною системою. Затиснуті партійними настановами та ідеологічними догмами національні культури і їх творці змушені були ретельно виконувати визначені для них функції: грати роль дійового психологічного наркотика для асиміляції і присипання національної свідомості, бути засобом фальсифікації буття суспільства. Жорсткому плануванню піддавалися міжнародні культурні зв'язки, пануючим був не горизонтальний їх тип, а той, що диктувався "зверху" і закріпив на рівні 40-50-х років, функціонуючи у відведених йому межах і встановлених формах;

- констатує як незаперечне явище обмеженість і деформацію взаємозв'язків української і білоруської культур у 70-і роки, обумовлені стагнаційними проявами в житті суспільства, слід, однак, визнати, що вони були неспроможні повністю зупинити об'єктивний процес їх взаємовпливу і взаємозбагачення. Успереч існуванню

в національно-культурній сфері, як і на інших теренах життя суспільства, подвійної моралі, що сполучала проголошення розквіту національних культур з їх фактичним занепадом, взаємозбагачення з унеможливленням його повнокровного здійснення, культурні зв'язки того часу означені широтою контактного простору і об'єктивно сприяли усвідомленню взаємодіючими національними культурами своєї окремішності та унікальності.

Таким чином, у супереч реальним цілям тоталітарної системи звести розмаїття та своєрідність національних культур до уніфікованої, одержавленої, позбавленої найменших проявів справжнього національного духу "культури єдиного радянського народу", здійснені в 70-і роки контакти української та білоруської культур слугували збереженню ними своєї автентичності і, водночас, збагаченню країнами зразками інснаціональних культурних надбань.

2. СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Основні положення дисертації викладені автором в 16 опублікованих роботах, пріоритетними серед яких є:

1. Деякі питання українсько-білоруського культурного співробітництва /1971-1975 рр./ // Укр. іст. ж.-л. - 1984. - №1. - 0,5 арк.

2. Партиїно-державна політика в сфері культури в 70-і роки /на прикладі України та Білорусі/ // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. Зб. статей. - К., 1993. - 0,8 арк.

3. Гальмівний механізм у сфері міжнаціональних культурних взаємин 70-х рр. /на матеріалі українсько-білоруських зв'язків/ // Молодь і актуальні проблеми історичної науки. Тези У суспільно-політичних читань. - К., 1990. - 0,2 арк.

4. Т.Г.Шевченко і українсько-білоруські культурні взаємовідносини // Матеріали наук. симпозиуму "Т.Г.Шевченко і українська національна культура". - Львів, 1990. - 0,2 арк. /у співавт./

SUMMARY

T.P. Demidenko. Ukrainian-Byeloruss ties in the sphere of art in the seventies of the twentieth century. Thesis is done for a scientific degree of a Candidate of Historical Sciences. Speciality 07.00.02 - Ukraine History, History of Ukraine Institute, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1994.

Ukrainian-Byeloruss cultures interactions in the sphere of literature and theatre are investigated. Party and government policy in terms of national cultures contacts, their forms and effectiveness are being analyzed. It is proved that declared and introduced into public consciousness slogans of national cultures blossoming and rapprochement hid their leveling. Ukrainian-Byeloruss contacts of seventies are believed to be means of selfidentification of national cultures.

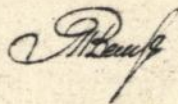
А Н Н О Т А Ц И Я

Демиденко Т.П. Українсько-білоруські зв'язи в сфері художественної культури в 70-е роки ХХ в. Дисертація /рукопис/ на соискание ученої ступеня кандидата історических наук по спеціальності 07.00.02 - історія України, Інститут історії України НАН України, Київ, 1994.

Исследуется взаимодействие украинской и белорусской культур в сфере литературы и театра. Анализируется партийно-государственная культурная политика, формы и эффективность взаимодействия национальных культур. Доказано, что декларируемые и внедряемые в общественное сознание лозунги расцвета и сближения культур в действительности камуфлировали их нивелирование. Украинско-белорусские контакты 70-х годов в сфере литературы и театра рассматриваются как средство самоидентификации национальных культур.

Ключові слова:

Взаємодія української та білоруської художніх культур, нівелювання національних культур, взаємозбагачення, самоідентифікація.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Section header or title, faintly visible in the center of the page.

Main body of faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document.

Handwritten signature or initials at the bottom left of the page.

Підписано до друку 29.09.94р. Формат 60x84 1/16. Папір друкарський.

Друк плоский. Умова, друк, арк. 1. Замовлення №1087. Тираж 101.

Безкоштовно. Дільниця оперативного друку статистичного управління

Полтавської області. м. Полтава, вул. Пушкіна, 103.

AB 31.296

AB 31.296